

A KÉKSZEMŰ ÖREGÚR

Nincs a kezem ügyében egy sor jegyzet, egy apró papírfecni sem. Az egyiköttes Révai lexikon az egyetlen segédeszközöm, hogy úgy, ahogy eligazodhassak az időben. Egy nyolcvanadik életévét tipró öregember memóriájának próbatétele következik.

Bevallom, nem olvastam a főművet, Mikszáth két kötetes munkáját. Ígérem, hogy ezt a mulasztást hamarosan pótolni fogom. De ez a mulasztás vállalkozásom szempontjából inkább előnynek számít. Mert számos begyűjtött információról ma már meg sem tudom mondani, hol csipegettem össze. Ha rám pirítanak, hogy tudományos megalapozás nélkül fecsegek, nem tehetek mást, mint szemlesütve elhallgatok.

A kezdetekre oly tisztán emlékszem, mint ha a mátraballai vasútállomás emeleti lakásában az ebédlőként tisztelt legnagyobb helyiségében még ma is minden hiánytalanul a helyén állana. Pedig közben az emeleti részt lebontották, az épületet lapos tetőssé tették és a régi ebédlőben már csak a szél jár vendégségbe.

A család nem használta az ebédlőt. A nagy konyhaasztalt ültük körül. És amikor megkondult a déli harangszó, apám rálépett az emeletre vezető falépcső első fokára, anyám pedig szedni kezdte a tányérokba a levest.

Az ebédlő a mi kispolgári életünkben azt a funkciót teljesítette, mint a parasztházakban a tisztaszoba. Aranykeretben virág és gyümölcs csendélet, kézzel horgolt függöny az ablakokon. Oroszlánláb asztal hat székkal. Vitrin porcelánfigurákkal. Nagy tálaló a porcelánoknak.

És volt egy kistálaló is. Meglehető módon ebben kapott helyet a családi könyvtárunk. A földön a gépi perzsákat még rongyszőnyeg is védelmezte. Mi néha megnyithattuk a kistálaló tabernákulumszerű ajtaját és a „perzsákon” hason fekve ismerkedtünk a könyvekkel. Anyánk fél szemmel ügyelt rá, nehogy a gyermek kezébe nem való olvasmányokba mélyedjünk.

Nálunk megbecsült portéka volt a könyv. Nem mulhatott el úgy karácsony, hogy a szülőktől vagy a nagyszülőktől könyv ajándék ne lett volna a fa alatt. De névnapon, születésnapon is kaptunk néha könyvet. Így visszagondolva a tálalóban igazi kincsek is valának. Máig sajnálom, hogy valahol útközben elkallódott Ariel a párdúcborós lovag Zichy Mihály illusztrációival, de két-három polcra való könyvet még most is őrizgetek.

A tálaló kincsei között Jókai Mór könyvei is helyet kaptak. Három vagy négy kötet abból a sorozatból, ahol a nagy mesemondó könyveit egyforma szürke, de mégis elegáns kis formátumú kötetekben adták ki, mindegyikének tetején az író dombornyomatos öregkori arcképevel. Nem a könyv végén volt tehát az író fotográfiája afféle csali szövegekkel, ahogyan mostanában szokásos, hanem a címloldal kemény borítóját szállta meg diadalmasan. Az én emlékezetembe, tudomba, ez a kép rögzült kitorölhetetlenül. Ehhez talán az is hozzájárult, hogy erkölcsstelennek nyilvánított hőse miatt anyánk a Két Trenket a tiltott művek listájára tette.

Igaz, ha Jókai nevét hallom vagy olvasom, a sorozaton lévő arckép jelenik meg előttem, de az író vonásai így is meg úgy is jócskán kiegészültek.

Nagy élmény volt számomra, amikor megtudtam, hogy Jókainak kék szeme volt. Búzavirágkék, ibolyakék, egy kristálytisztá tengerszem kékje. Bizalmat teremtő, szeretetet követelő volt ez a tekintet.

Az ős szakáll jól állt és áll neki, hiszen elfogadtuk a magyar nép nagy mesemondójának. Megosztják ezt a státuszt Benedek Elek apóval. Csakhogy Jókainál csak imitt-amott jelennek meg a tündérek, ő tündérek nélkül mond tündérmeséket.

Mivel Jókait afféle kedves nagyapónak látjuk, aki történeteivel elszongít, szórakoztat, igazából fel sem fogjuk, hogy gondolkodásunkat, s mindenek előtt történelemszemléletünket mily nagymértékben befolyásolták ezek az ártatlan irományok. Az Egy magyar nábobtól az Új földesúrig tart a láncolat, amely a reformkortól a kiegyezésig átfogja történelmünk legizgalmasabb évezedeit. Benne Jókaitól tudjuk és hisszük el, mi történt 1848 márciusának azon nevezetes napjaiban, hogyan gondolkoztak, hogyan küzdöttek a szabadságharc hősei. Milyen volt a számonkérés, hogyan simultak el lassan a magasra csapott indulatok hullámai. De nem marad meg a megélt, megtapasztalt világ keretei között. Izgatja a kaland, s vonzza a meg nem élt élmény. Akár jelképesnek is érezhetjük, hogy a nyaranta Balatonfüreden pihenő

és alkotó Jókai a téli rianásos Balatonba öli bele a gonosz Tódort. Érthető, hogy a téli Balatont írja le, mert hiszen azt nem látta.

Jókai művei alapján nem csak egy romantikus magyar történelemkönyvet írhatnánk meg, de a Kárpát-medence romantikus földrajzát is. A hansági láptól Erdély bérceiig egyetlen nagy színpad, rajta feledhetetlen szereplőkkel.

Mivel műveiben ő mozgatja, ő kelti életre a figurákat, nem vesszük észre, hogy ő maga az általa ábrázoltaknál is érdekesebb regényhős. Legalábbis életének bizonyos szakaszaiban.

Petőfi iskolatársa, majd lakótársa. Csak mostanában olvastam, hogy első könyvének megjelenését is a költőbarát egyengette. És mi volt ennek az első kinyomtatott kezdeménynek a címe? Hétköznapiok. Igen, hétköznapiok. Aztán minden műve ünnep lett számunkra. Hiába berzenkedett ellene a morcos és féltékeny Gyulai Pál.

1848. március 15-ének balladisztikus történetében mintegy refrénként ismétlődik: Petőfi Sándor elszavalta a Nemzeti dalt, Jókai pedig felolvasta a tizenkét pontot.

Iskolás olvasókönyveink bemutatják a szerelmes Petőfit, ám arról csak sokkal később értesültem, hogyan kereste az ifjú prózáíró is a maga boldogságát. Ő bizony Laborfalvi Benke Rózába, az ünnepelt színésznőbe szeretett bele és érzelmeinek nem szabott határt, hogy a művésznőnek ekkor már volt egy leányanyaként szült kisleánya Lendvai Márton művész úrtól. Petőfi, akinek igazság szerint tanúnak kellett volna lennie, szinte bottal kergette barátját, hogy megakadályozza a meggondolatlan egybekelést.

Ez esetben alighanem tévedett a látnok költő, mert Jókai jól nőült. Hűséges segítőtársat talált magának. Ez leginkább a szabadságharc bukását követően bizonyosodott be. Ha elfogják, lehet, hogy akasztófa, de mindenképp sokéves várfogság várt volna rá, ha Róza asszony nem küzd az emberéért. Sikerült elintéznie, hogy Jókai nevét felvegyék Komárom védőinek listájára, akik a megadás után büntetlenségben részesültek.

A boldogság meg az unalom bizony közeli rokonságban vannak egymással. Pest Buda ünnepelt személyisége, Tisza Kálmán tarokk partnere a svábhegyi üdülőjében, bizony lassacskán papucshőssé változott.

Jól ábrázolja ezt a helyzetet Mikszáth a Róza asszony három kedvenc gyöngytyúkjáról szóló írásában. Ezeknek a tyúkocskáknek neve is volt annak ellenére, hogy nem lehetett megkülönböztetni őket egymástól. Aztán a gonosz szomszédasszony az ő kertjébe átmerészkedő, ott kapirgáló tyúkocskákból egyet agyonütött. Ebből aztán nagy rémület és kavargás támadt. Jaj, nehogy a művészno megtudja. Nem csak Jókai, de a velük élők is hirtelen új gyöngytyúkocskákat vásároltak, melynek eredményeként most meg nem kívánatos létszám-bővülés következett be. Így a gonosz szomszédasszony járt jól, mert az ő fazekában végezték a fölösleges gyöngytyúkocskák. Ez a bájos írás egyébként arról is árulkodik, hogy Róza asszony az alkotó munka kedvező feltételeinek biztosítása ürügyén próbált szigorú felügyelet tartani a reá bízott nagy író munkálkodása és életmódja fölött.

Az elején dölyfösen kijelenttem, hogy egy szál jegyzet nélkül dolgozom. Be kell tehát vallanom, hogy most bizonyos számítások elvégzéséhez elő kell vegyem az egykötetes Révai lexikont. Elvégre nem káptalan az ember feje.

Jókai 1825-ben született. Róza asszony viszont, akit eredetileg Judit névre kereszteltek, majd egy évtizeddel korábban, 1817-ben látta meg a napvilágot. Hét év korkülönbség és az asszony az idősebb.

Róza asszony 1886-ban, tehát hatvankilenc évesen hagyta magára szerető férjét. Jókai ekkor hatvankét éves volt. Arany Laciról, Petőfi Zoltánról tudunk, de Jókainak nem maradt vér szerinti utóda. Róza asszony leszármazottait vállalta boldogan a magáénak. Úgy tudom, hogy Róza asszony Róza lánya, miután megszülte az ugyancsak Róza unokát, fiatalon meghalt. Ez az 1861-ben született kis, vagy legkisebb Róza ment férjhez Feszty Árpád festőművészhez.

Úgy tűnt, hogy idilli helyzet alakul ki. Egy olasz reneszánsz villa mintájára építették fel közös otthonukat a Városliget közelében. A fiatalok és a nagy szalon a földszinten, az író lakoszobái és műhelye az emeleten. Eme idilli korszakban fogalmazódott meg és indult el a megvalósulás útján Jókai ötlete a magyarok bejövételét, a honfoglalást ábrázoló körképről.

A csúfos összeveszés egyik percről a másikra következett be. Jókai címére csomag érkezett Párizsból. Az író nem volt éppen otthon, a fiatalok oldalát pedig furdalta a kíváncsiság. Nem várták meg a nagypapit, felbontották a csomagot.

Amit pedig találtak, jócskán meglepte az ifjakat. Az albumban aktfotók voltak. Művésziek vagy erotikusak, erről nem szólt a fáma. Az ifjak elítélték a búzavirágkék szemű vén kujont. Jókai pedig felháborodott a magánügyeibe való illetlen beavatkozáson. A béke nem állt helyre, hamarosan befalazták a belső lépcső szalonba vivő bejáratát. Majd a sértett öreg el is költözött abból a házból, amely gondolom, nagyobbára az ő honoráriumából épülhetett.

Még hogy elköltözött! De meg is nősült. Felesége halála után tizenhárom évvel vezeti oltár elé az ifjú színésznöcskét, akivel még öt esztendőt élt boldog házasságban. Akár a humor oldaláról is szemlélhetjük, hogy ebbe az öt esztendőbe egy párizsi út is belefért.

Jókai hetvennégy évesen nősült, vette el a huszoneves hölgyet. Tette távolról sem okozott akkora felháborodást, mint amikor Szendrey Júlia dobta el az özvegyi fátylat. Egyébként hozzá hasonlóan a kor egy másik nevezetes személyisége, Pulszky Ferenc is egy hosszú, boldog házasság után vénségére szintén újra nősült, s ifjú arát vezetett az oltárhoz.

A mi viagrás napjainkból visszafelé tekintgetve sem lenne könnyű megfelelni arra a kérdésre, mit is gondoljunk az öregkori szexről, a korkülönbségről, a kivételes tehetség jogosultságáról. Az egyik oldalon ott van Lucas Cranach két festménye az ifjú lovagról és az öreg hölgyről, no meg a fordított szituációról. Másrészt ellenpélda is van éppen elegendő.

Valamikor négy évtizeddel ezelőtt Szunamita lány címmel írtam egy novellát arról, hogy Dávid király hülő öreg testét egy ifjú rabnő melengeti. Scheiber Sándor, a rabbiképző szeminárium tudós professzora, aki a zsidó évkönyvben közölte írásomat, kedélyesen megjegyezte, hogy a szunamita lány nem csak melengette Dávid öreg testét. Hát merek én vitakozni egy tudós rabbival?!

Nagyjából ugyanebben az időszakban a szigligeti alkotóházban együtt nyaraltunk az akkor kilencven felé járó Dénes Zsófiával, Ady Endre hajdani szeretőjével és az ő harminchét évvel fiatalabb férjével. Ezt a velem nagyjából egykorú, korán megkopaszodott férfiút kedves figyelemmel, mondhatni tisztelettel vették körül az alkotóház vendégei.

Az öreg fejjel ifjú hölgyet választó hazai és külföldi nagyságok felsorolásában inkább bele sem kezdek.

Megvallom, nekem kisgyerekkoromtól mindig könnyebben ment az írás, mint a számolás. Most, hogy a nem könnyű buvészmutatványokra vetemedve megpróbáltam az évszámokkal zsonglörködni, rácsodálkoztam a Jókai Mór létét meghatározó két legfontosabb évszámra. 1825-ben született, tehát éppen a legalkalmasabb időben ahhoz, hogy ifjú jurátusként ott legyen a Pilvaxban a történelemcsinálók között. Élte belelógott a következő évszázadba. Abba az oly nagy reménységgel érkező és oly sok fájdalmat huszadik századba. 1904-ben hunyt el és csak kurta hat esztendő hagyott Mikszáthnak, hogy nagyon megérdemelten ő is beleülhessen az írófejedelem üresen hagyott székébe. Hát összeadván a két évszázadban eltöltött éveket, a kurtát hozzácsatolva a hosszúnak tűnőhöz, kitűnt, hogy Jókai hetvenkilenc évet élt. Merő véletlen, hogy a huszadik és huszonegyedik századot a magam részéről nagyon hasonlóan megosztva éppen e sorok papírra tételét befejezve jutottam el a magam hetvenkilencedik születésnapjámig.

Igy nem csoda, ha arra kérem a nyájas olvasót, hogy szeresse a komáromi kisfiút, a pápai diákot, a lánglelkű márciusi ifjat, a szabadságharc újságíróját, lapszerkesztőjét, a sikeres férfiút, a képviselőt, de gondoljon kedves megértéssel a búzavirágkék szemű vén kujonra is. A titkokat pedig ne bolygassuk.

Egy hajdani barátom annyit idézgette Jókai egy gondolatsorát, hogy kénytelen voltam magam is megtanulni: „Mi pedig csak vénülünk, vénülünk. És nem tudjuk, mire megvénülünk, mire vénülünk meg”.

